Тема броја

СРПСКО-РУСКИ ОДНОСИ 1804-2004, У СВЕТЛУ ИСТОРИЈЕ И ГЕОПОЛИТИКЕ

Две стотине година повезаности

Уз све „минусе” који се могу укњижити у историји међусобних односа, сличност геополитичких пројеката два православна и словенска народа, наравно уз све дубоке духовне споне, толико је велика да Србија и Русија остају политички трајно упућене једна на другу и у овом новом веку. Да би та заједница наклоности, сарадње и интереса била што чвршћа и дуговечнија, обе земље би требало да уложе додатни напор и своја прегнућа усмере у правцима који су налог ове епохе

Пише: мр Небојша Вуковић

Проучавању односа два народа или две државе може се приступити из више истраживачких или аналитичких углова. Овог пута, изабрали смо два приступа: а) историјски (неминован и незаобилазан), који треба да нам, на основу сазнања о развоју

догађаја у прошлости, помогне да боље схватимо садашњост и, можда, предвидимо будућност, и б) геополитички, који се одликује фиксирањем релативно сталних константи (географске природе) у изучавању стварности светске политике. Историју и геополитику треба посматрати са аспекта комплементарности. Коришћење само историјског поступка могло би да нас доведе у искушење да превелику пажњу посветимо мање значајним, пролазним феноменима (попут личних особина одређених важних актера неког периода из прошлости), а да занемаримо чињенице које имају већу експликаторну моћ. С друге стране, уколико бисмо се ослонили само на геополитичку анализу, могли бисмо остати заковани за природне датости и занемарити улогу и утицај најважнијег „играча" у оваквом типу истраживања, а то је свакако човек, било као појединац или у групи, са свим својим карактеристикама, стремљењима, пројектима, веровањима и заблудама. Стога ће и овај скромни покушај одгонетања природе српско-руских односа комбиновати и једну и другу технику проучавања.

АРХЕТИПСКИ СУДАР

На самом почетку XX века, године 1900, један од најчувенијих теоретичара у историји геополитике, амерички адмирал Алфред Тајер Мехен, публиковао је своју вероватно најпознатију геостратегијску студију *Проблем Азије*. У овом невеликом, али врло интересантном делу, Мехен се бави феноменом супарништва тзв. копнене моћи — *land power* (Русија) и поморске моћи — *sea power* (Велика Британија). Најзанимљивија геополитичка категорија у том спису јесте тзв. *спорна и расправљана земља* (*debatable and debated ground*) или, краће, *спорна зона*

(
debatable
zone
), односно појас у Азији који се протеже између тридесете и четрдесете паралеле и обухвата Малу Азију, Суец, Палестину, Сирију, Месопотамију, већи део Персије, Авганистан, Јерменију, узвишице Тибета, велики део долине Јангцекјанга, све до Корејског полуострва.
[1]

По Мехеновом схватању, Русија заузима централну позицију на азијском копну и њена територијална пројекција (експанзија) је клинастог облика (
wedge
-
shaped
), са врхом који је заривен између Авганистана и Персије.
[2]

С обзиром да нема руског добровољног одустајања од даљег територијалног ширења, Мехен промишља о могућој геостратегији одупирања поморских сила, пре свега Велике Британије, том притиску. Дакле, ради се о типичном судару (сукобу) копнене (која жели широк приступ морима) и поморске моћи (која жели да тај приступ запречи). Пошто Велика Британија тешко може сама да изађе на крај са Русијом у овом конфликту, Мехен предлаже једно неформално савезништво, или боље речено, лабаву кооперацију поморских сила: Велике Британије, Јапана, Немачке и Сједињених Држава. Осим тога, залаже се за низ мера усмерених на обуздавање Русије, односно на спречавање њеног изласка на топла мора. Један од могућих путева руског приступа океанима јесте свакако онај из Црног мора, преко Босфора и Дарданела, и Мехен сугерише да се ови мореузи, као и Суецки канал, одрже под контролом поморских сила по сваку цену. У том смислу, он се не либи ни да осмишљава најекстравагантније геополитичке пројекте, само да би се реализовао овај свој стратешки савет. Тако, рецимо, Мехен предлаже да се формира један нови геополитички ентитет састављен од региона Мале Азије, Сирије и Месопотамије. Ова огромна творевина формирала би „високо развијену, модерну државу, са ефикасно организованом армијом и морнарицом". Замишљена држава, додирујући „Црно море, Персијски залив, Црвено море и Левант, контролисала би излазе од пространих територија ка спољашњем свету" (
would
control
the
issues
from
vast
territories
to
the
outer
world
).
[3]

Јасно је да би ова исламска федерација или конфедерација (или нешто треће) имала за приоритетан циљ опонирање природним геополитичким тежњама Русије. У сваком случају, по мишљењу овог виспреног Американца, британска контрола Медитерана (посебно оног источног) један је од најбитнијих предуслова да се не дозволи тријумф копнене моћи (Русије).

ТРИ ЕПОХЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРЕВЛАСТИ

Неколико година касније, тачније 1904. године, сигурно најчувеније име геополитике, Британац Хелфорд Џон Мекиндер, одржао је под окриљем Краљевског географског друштва предавање под насловом *Географски стожер историје*. За Мекиндера, релевантна светска историја може се разделити у три епохе: а) пре-Колумбова б) Колумбова, в) пост-Колумбова. Док је доба пре открића Америке карактеристично по сталним сукобима европских седелачких народа, с једне, и коњичких народа Азије, с друге стране, период након Колумбових путовања одликује се превлашћу поморских (западноевропских) нација. Мекиндер каже да се изменио однос снага између Европе и Азије. „Док је у средњем веку Европа била затворена између непрелазне пустиње на југу, непознатог океана на западу, замрзнутих или шумовитих пространстава на северу и североистоку, и са истока и југоистока стално угрожавана супериорном покретљивошћу коњаника и камилара, она се сада појављује близу осталог света, увећавајући више од тридесет пута површину мора и обалских земаља ка којима има приступ и плетући свој утицај око евроазијске копнене моћи која је досад претила њеној егзистенцији.” Нешто касније, Мекиндер додаје да су сада „Британија, Канада, САД, Јужна Африка, Аустралија и Јапан прстен спољашњих и острвских база поморске моћи и трговине, неприступачних копненој моћи Евроазије”.
[4]

Ипак, копнена моћ остаје и даље врло битна у светској историји, јер увођењем у употребу железничког саобраћаја, огромни ресурси руских пространстава могу бити умрежени и употребљени за подизање најмоћније империје у историји модерног света. Поред тога, природне баријере и непостојање речних токова који би омогућили пенетрацију поморских сила у средиште евроазијског копна чине од подручја руске

царевине, сматра Мекиндер, стратешку тврђаву коју је скоро немогуће освојити. Дакле, у пост-Колумбовој ери, копнена моћ поново може да надвлада поморску и Мекиндер се пита: „Није ли стожерни регион (*pivot region*) светске политике та пространа област Евроазије која је неприступачна бродовима, али је још у антици лежала отворена коњичким номадима и данас само што није прекривена мрежом пруга?”
5

Мекиндер сматра да је Русија заменила Монголско Царство, док њен притисак на Финску, Скандинавију, Пољску, Турску, Персију, Индију и Кину замењује центрифугалне нападе степских људи. У свету она заузима централну стратегијску позицију, аналогну оној коју у Европи држи Немачка. Она може да зада ударце на све стране и да буде нападана са свих страна осим са севера.

Осим ове стожерне области, постоје и два велика геостратегијска прстена око ње. У такозваном *унутрашњем полумесецу* су Немачка, Аустрија, Турска, Индија и Кина, док *спољашњи полумесец*
чине Британија, Јужна Африка, Аустралија, Сједињене Државе, Канада и Јапан.

ОВЛАДАВАЊЕ СРЦЕМ СВЕТА

У свом наредном делу *Демократски идеали и реалност*, Мекиндер је ову стожерну област преименовао у *срце земље* (*Heartland*), и придодао јој још неке територије, али, суштински, то је и даље област првенствено лоцирана у Азији, на територији Русије, наслоњена са северне стране на ледени океан, док се са осталих страна граничи са јужноазијским планинским масивима попут Хималаја, затим укључује пустињу Гоби, и на истоку излази на море негде око Охотског залива. Задивљен њеним огромним, скоро неисцрпним природним и стратешким потенцијалима, Мекиндер смишља свој сада већ надалеко чувен троделни слоган:

Ко влада Источном Европом доминира хартлендом.

Ко влада хартлендом доминира Светским Острвом (Европом, Азијом и Африком).

Ко влада Светским Острвом доминира светом.[6]

Мекиндерову тезу о пресудном значају стожерне земље у светској политици, током Другог светског рата ревидира амерички геополитичар холандског порекла Николас Спајкман. У његовој перспективи, хартленд, иако несумњиво значајан због својих ресурса и потенцијала, није и најважнији геополитички ареал на међународној позорници. Наиме, копнена моћ, сама за себе, без задобијања контроле над приобаљем Евроазије, не може никад постићи апсолутну доминацију у односу на остатак света. Осим тога, на ободу Евроазије су концентрисане најважније цивилизације, најјаче економије (западна Европа) и најмногољудније нације (Кина и Индија). Стога је, по Спајкману, првенствени циљ поморских сила САД и Велике Британије у томе да никада не дозволе да једна сила или коалиција овлада рубом (*rimland*) Евроазије. Ова зона, у географском погледу, укључује западну и источну Европу; земље заравни Блиског истока, Турску, Иран, Авганистан; Тибет, Кину, Источни Сибир; и три полуострва: Арабију, Индију и Бурму-Сијам. Спајкман преокреће Мекиндеров слоган и насупрот њему тврди: „*ко контролише римленд влада Евроазијом; ко влада Евроазијом контролише судбине света*”.[7]

Ове претходне напомене геополитичког садржаја могу нам пружити солидан концептуални оквир за упуштање у опис и тумачење српско-руских односа. У наредним одељцима, пак, геополитички приступ ће бити сасвим потиснут. С времена на време, он ће бити наглашаван да се основна нит овог рада не би изгубила у маси описа и констатација сингуларног обима: тврдњи које се тичу личних преференција владара, министара и политичара, интиме владајућих кругова, појединачних уверења и илузија.

ПОЧЕТАК СРПСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И РУСИЈА

Дакле, 1804. године, у централном географском простору који настањују Срби — Шумадији, диже се Први српски устанак, на почетку са скромним циљевима (прекид зулума дахија), да би током времена он прерастао у борбу са апсолутном политичком наменом — стицање народне и државне самосталности. У исто време, царска Русија улази у период територијалног ширења, усмереног, како смо раније то дешифровали кроз геополитичке доктрине, ка избијању на топла мора. Припајање кавкаских региона између 1801. и 1829. и присаједињење Бесарабије 1812. године, имали су управо ту функцију и смисао.

Српски устанак поседовао је у том погледу за руске спољнополитичке циљеве вишеструке користи, попут: слабљења вечитог геополитичког ривала (Османске империје), стварања могућности за уплитање у његове унутрашње односе и за формирање једне пријатељске творевине која би могла да буде „предсобље" ка излазу на мора. У политичком погледу, руска и српска народна и војна енергија биле су тада потпуно компатибилне, што неће касније увек бити случај. Већ 1807. године, српски устаници и руске снаге под командом генерала Исаијева побеђују турске трупе у бици код Штубика, у источној Србији. Ваља нагласити да ће у читавом XIX веку, од страних војски, српске трупе директно и непосредно сарађивати само са руским. Док друге стране силе, попут рецимо суседне Аустрије, покушавају, пре свега, да буду медијатор (посредник), неко ко се мање или више неутрално поставља између сукобљених страна, Русија постаје пре страна у сукобу неголи једна од умешаних сила које врше медијацију. Русија не само да се војно (додуше, не у великом броју) ангажује у српском устанку, већ постаје и у политичком аспекту саставни чинилац српске позиције. Исте године, руски изасланик К. Родофиникин саветује Србе како да поступе на турску понуду о амнестији и унутрашњем уређењу, и српско руководство, без јемстава руског цара да ће се Порта држати уговора, одбија тај споразум.[8] После Тилзитског мира, почеле су се приближавати Аустрија, Енглеска и Турска, и ове силе формирале су „један неформалан савез, услед заједнице интереса, који ће се протезати скоро кроз цео XIX век. Према српском покрету овај савез је имао скоро вазда непријатељски став".
[9]

Јасни су мотиви зашто је Турска ушла у ову коалицију. Може се, већ на први поглед, такође уочити и аустријски интерес. Енглеско учешће, ма како на први поглед деловало чудно, јер Енглеска на Балкану до тада никада није имала ни посебне интересе ни

посебне склоности ка неком политичком или етничком субјекту, ипак је са становишта геополитике потпуно схватљиво. Изгледа да се већ тада назирало, макар нејасно, да би непокорни Срби могли у некој догледнијој будућности представљати руски плацдарм у напредовању ка југу.

Да је Русија непосредни учесник српске буне сведочи и чињеница да се у јануару 1811. године у Београду стационира руски пук са посебним посадама у Шапцу и Делиграду. Под непосредном претњом Наполеоновог похода, Русија у мају 1812. потписује у Букурешту мировни споразум са Турском, са намером да се стратешки растерети на југу, и да преусмери своје ефективе на правце очекиваног француског удара. Иако рестриктиван у односу на српска очекивања, један члан (осми) тог уговора спомиње амнестију за устанике и, на посредан начин, кроз споразум две признате силе, ствара од Срба међународноправну чињеницу која се од тада више никада неће моћи пренебрегавати. Иако је у целини овај уговор за Србе био изузетно тежак, а његово стварање међу њима протумачено као руска издаја, ипак ће он представљати мали, али поуздан темељ за будућу српску самосталност и самоуправу, у прво време ограничену, а потом и потпуну.

Што се тиче српске огорчености на Русе, она се може објаснити неразумевањем глобалне геостратегијске слике тадашњег света. Русија је морала, скоро по сваку цену, да склопи мир са Турском. Наполеон је претио самој егзистенцији великог царства; да је успео у својој намери, питање је да ли би Срби, барем за догледније време, били у позицији да очекују ма какву подршку од Русије. Тада се, по први пут, у међусобне српско-руске односе увукао црв сумње и неповерења. Током тих година, Карађорђе је тражио подршку и од Аустрије и Француске, али на те покушаје узвраћено је игнорисањем. Једина сила која је била спремна да се колико-толико заложи за српску ствар била је управо Русија.

САДЕЈСТВА И УДАЉАВАЊА

Већ 1815. године, након што је постало јасно да од Наполеоновог пројекта нема ништа, и након подизања Другог српског устанка, Русија, оснажена и са значајним угледом у Европи, заузима се за права Срба и врши дипломатски притисак на Порту. На чувеном Бечком конгресу исте године, она покушава да стави на дневни ред и питање православних хришћана на Балкану (Срба), али опет уз противљење других сила. Овде треба, посебно у том аспекту, истаћи Аустрију и Енглеску које су „водиле туркофилску политику, а помагати Србима значило је слабити Турску".[10]

Следе године бескрајних дипломатских игара, које, ипак, све више резултирају недвосмисленим постигнућима. Тако 1826. године, опет на инсистирање Русије, Турска, Акерманском конвенцијом, дозвољава руско право протектората над Молдавијом, Влашком и Србијом. Овим споразумом се утврђују турске повластице за Србију, и домаћа јавност је била веома задовољна оваквим расплетом догађаја.[11] После Једренског мира, 1829, опет на руско инсистирање, следеће године је испослован хатишериф којим је Србија призната за аутономну кнежевину. Може се констатовати, да је ово један од кључних докумената у дугом „српском маршу" ка независности. Такође се може приметити да је од страних држава једино Русија овде имала значајну улогу, штавише, може се оцртати својеврсна подела рада између Срба и Руса: док су Срби на терену, бунама и устанцима, стварали претпоставке за своју самосталност, руски „део посла" састојао се у напору да резултати ослободилачке борбе буду и дипломатски верификовани и признати. Без те друге димензије, без правно-политичке надградње, сва проливена крв и све жртве које су Срби поднели не би имали смисла и сврхе.

Нажалост, након стицања српске аутономије, престаје период потпуне компатибилности српског и руског геополитичког пројекта. Разлог томе нису измењене суштине тих пројеката, већ лични интереси и суревњивост властодржаца, поглавито кнеза Милоша Обреновића, који је, не желећи да трпи ограничења својој самовољи, што је иначе била руска замисао, пронашао свој ослонац у енглеском конзулу, односно у енглеској потпори. Енглеска је, сходно сопственом геополитичком пројекту, једва дочекала да ослаби руски утицај у Србији, и тако спречи да Срби и њихова држава послуже у будућности као руска геостратегијска „одскочна даска". Од времена тог Милошевог окретања ка западним силама, у покушају да осигура себи што већу власт, Русија је у унутрашњој и спољној српској политици присутна испрекидано. То јест, њен утицај није константно значајан, већ добија на тежини с времена на време, захваљујући околностима које су терале обе стране на сарадњу да би остварили своје националне интересе.

Српски пробој из унутрашњости Балкана ка његовим рубовима, тј. морима, био је у почетку, пре свега, мотивисан идејом ослобођења сународника од турског јарма, да би касније, посебно крајем XIX и почетком XX века, он био и геополитички подстакнут. У остваривању овог пројекта, Србија је у другој половини XIX века кокетирала са свим

значајнијим европским силама, а понекад су српске владе и владари водили и туркофилску политику да би остварили одређене циљеве.

У геополитичком смислу, српско удаљавање од Русије у погледу реализације својих националних циљева најјасније манифестује *Начертаније* Илије Гарашанина из 1844. године. Иако Гарашанин наглашава да „Србија ни с ким лакше не би могла своју циљ постићи но у согласију с Русијом”,
12

ипак, у овом документу, Србија и Русија су постављени као својеврсни геополитички конкуренти, са подударним потезима, али и различитим циљевима који следе из рушења Турске. Уместо ослањања на Русију, Гарашанин предлаже политику јединства балканских Словена и компромиса са римокатолицима и муслиманима зарад остваривања српских националних интереса. Ово је била својеврсна прото-концепција доцније политике, познате под именом „братство и јединство”, која ће се показати као опасна утопија, посебно штетна за Србе.
13

„РУСКА ИЗДАЈА“ И ПОГУБНЕ УСЛУГЕ БЕЧА

Године 1862, када је избио српско-турски сукоб, и када се поставило питање даљег физичког присуства Турака у Србији, Русија је уз Француску поново стала на српску страну, док су Аустрија и Енглеска заузеле протурски став. Ипак, све несугласице између Србије и Русије биле су мале и незнатне наспрам оне која се десила након српско-турских ратова 1876-1878. Иако су опет Срби и Руси (кроз учешће својих добровољаца) поново непосредно садејствовали у ратним операцијама, руско фаворизовање бугарских националних интереса, кроз чувену формулацију „најпре иду интереси руски, па онда бугарски, па тек после њих долазе српски, а има прилика у којима бугарски интереси стоје на равној нози са руским”,[14] дубоко је разочарало српску јавност. Тај руски заокрет ка Бугарима се и данас наводи у прилог тези да су нас „Руси увек остављали на цедилу”.

Најзначајнија манифестација руског удаљавања од Србије јесте Санстефански уговор о миру између Русије и Турске, потписан 3. марта 1878, којим је створена велика Бугарска. Геополитичка димензија овог руског заузимања за Бугаре није могла бити јаснија: Бугарска, са широким излазом на Црно море и релативном близином у односу на Цариград и мореузе, представљала је (уз чињеницу да су се Бугари представљали као Словени, и да су били православне вероисповести) идеалног партнера за руски геополитички пројекат изласка на топла мора. Остале велике силе, овог пута првенствено Аустрија, али и турски пријатељ Велика Британија, биле су одлучно против оваквог решења. Британска влада се бојала „да ће Русија, ако укључи Бугарску у сферу свог утицаја, постати средоземна земља”.[15]

Ревизија Санстефанског уговора је обављена на Берлинском конгресу (13. јуна – 13. јула) 1878. године, а српске интересе је на том скупу понајвише заступала Аустро-Угарска. Колико је то коштало Србију види се из следећег: Србија је заузврат морала да се одрекне проширења према Косову и Новопазарском санџаку; морала је да допусти Аустро-Угарској регулисање Ђердапа; да изради са Двојном Монархијом посебан трговински уговор и, коначно, да прихвати аустријску окупацију Босне и Херцеговине. Другим речима, српски геополитички пројекат је захваљујући „аустро-угарској помоћи” закочен у скоро свим правцима, изузев ка Македонији (што ће у наредним деценијама изазвати константне сукобе са Бугарском), а сама Србија улази у вишедеценијску зависност од моћног суседа. С друге стране, ни руско инсистирање на правима Бугарске неће се у коначном исходу исплатити. Контрола над Цариградом и мореузима остаће и даље само сан.

Промотер српског окретања ка Западу, као не само геополитичком већ и цивилизацијском ослонцу, био је краљ Милан Обреновић (због личне озлојеђености према Русима), а још у већој мери од њега и млада српска интелигенција која се почела формирати, не само на београдској Великој школи, већ и на западним универзитетима у Аустрији, Немачкој и Француској. Западноевропске земље су тада почеле да демонстрирају у односу на српске интелектуалце оно што је амерички политиколог Џозеф Нај именовао као *мека моћ* (*soft power*): неопипљиви скуп који чине културна привлачност, примамљиво политичко уређење и атрактивна идеологија. Другим речима, без топова и бајонета, Запад је успео да убеди српску интелектуалну класу да прихвати оно, што је он сам иначе наметао (милом или силом) као универзални модел развоја једног друштва. С друге стране, српски интелектуалци, постиђени слабом развијеношћу своје земље, њеним сељачким карактером, патријархалношћу и традиционализмом, у Русији (која се одликовала сличним својствима) нису могли видети ништа друго до „увећану Србију”, са свим њеним недостацима и „пороцима”.

СУДБИНСКА ПОДРШКА И ВИСОКИ РАЧУНИ ИСТОРИЈЕ

Ситуација геополитичке отуђености Србије и Русије потрајаће све до промене на српском престолу 1904. године, и успостављања већег утицаја Народне радикалне странке. Поред Црне Горе, која ће бити, мање више, доследна у свом русофилству током свих деценија XIX века, и Србија коначно постаје један од руских фаворита у југоисточној Европи, посебно под утицајем сазнања да се на Бугарску не може потпуно рачунати у даљој балканској дипломатској комбинаторици. Балкански ратови и Први светски рат постаће прави тестови чврстине и отпорности тог новоуспостављеног партнерства.

Први пробни испит била је аустро-угарска анексија Босне и Херцеговине 1908. године, када је Србија морала попустити и прихватити то као свршен чин. Русија није могла ризиковати упуштање у рат због тог проблема, јер је била исувише слаба и војно неприпремљена, а имала је иза себе и изгубљен рат са Јапаном и неуспелу револуцију због које се њен правно-политички и друштвени систем добрано заљуљао. Ипак, већ 1911. и 1912. године, она постаје главни покровитељ српско-бугарског зближавања и формирања Балканског савеза који ће исте године (1912) ступити у дејство и, кроз сјајне војне операције, ослободити преостале хришћане од турског јарма. Осим тога, мораће да преузме на себе мучну улогу посредника између Срба и Бугара по питању поделе Македоније, као и да заступа интересе обе словенске земље на конференцији амбасадора у Лондону.

Руска политика на тој конференцији може се сврстати у најкомпликованије оперативне задатке у историји дипломатије, јер је требало подржати српске захтеве, а да при том Бугарска не буде потпуно оштећена, јер ће у супротном прећи у табор Аустро-Угарске и Немачке; исто тако, требало је ослабити Турску, али, с друге стране, не отићи предалеко у томе, и довести мореузе и Цариград под контролу неке друге, јаче и ефикасније силе супарнице, попут Енглеске или Немачке. Било како било, уз све лимите и препреке, пред Први светски рат, „Русија је у Србији видела свој најбољи ослонац против Аустрије на балканском плацдарму. Било је довољно да још једанпут избије аустро-српски сукоб, а да Русија не устукне пред централним силама — па да отпочне аустро-руски рат”.[16]

Шта би се десило са Србијом и Србима, да је Русија одустала од подршке након Сарајевског атентата 1914. године? Русија, која би се на спољнополитичком плану „прописно обрукала”, остала би без највернијег савезника на Балкану. Хипотетички ограничени рат између Двојне Монархије, са преко педесет милиона становника, и Србије, са нешто више од четири милиона душа, не би имао неизвестан исход. Бугарска, у опасности да сасвим потпадне под аустријски утицај, можда би се одлучила за балансирање са Грчком и Румунијом против овако оснажене Аустро-Угарске. Независност Црне Горе такође би дошла у питање. Све у свему, Русија би ову геополитичку катастрофу својих савезника (Србије и Црне Горе) некако и преживела, али судбина српског народа као самосталног елемента у међународним односима била би запечаћена за извесно време (да не буде забуне, у питању су деценије).

Ипак, уз све личне склоности и симпатије српске и руске владарске куће, министара, премијера, амбасадора, јавних и културних радника, уз све словенске и православне везе, чини се да је интерес геополитичког пројекта Русије био пресудан за њену интервенцију у корист Србије у тренуцима великог искушења. Бугарска можда не би осећала потребу да се, пред ојачалом Аустро-Угарском, повеже са Русијом. Уосталом, владарске куће и Бугарске и Румуније биле су делимично немачког порекла, и та чињеница не би требало сасвим да се пренебрегава у оваквим разматрањима. Руско продирање на Медитеран, без српског ослонца, било би потпуно онемогућено, а алтернатива томе била би мукотрпна и сасвим неизвесна пенетрација кроз Средњу Азију на Индијски океан. Балкански геостратегијски театар био је тада за Русију од непроцењивог значаја, и њен цар и влада су одлучили да уђу у светски рат, па макар све пропало. Нажалост, и пропало је.

Након Првог светског рата, док је Русија тонула у вртлог грађанског рата, чинило се да се Србија налази на врхунцу своје славе и угледа у свету. Формирана је велика држава — Краљевина СХС, која је представљала оваплоћење идеје о снажној и пространој словенској држави, од Алпа до Солуна и од Јадрана до Паноније. Ипак, како ће се касније испоставити, овај грандиозни пројекат југословенства, био је својеврсни колоплет српских заблуда, илузија и самообмана. Истовремено, формираће се идеолошки антипод царске Русије — СССР, који ће и поред свих различитости у односу на краљевину СХС, делити с њом и једну заједничку особину. Наиме, обе творевине биће, између осталог, инспирисане идејом стварања једне нове „синтетичке” нације, у нашем случају „југословенске”, а у руском „совјетске”.

Налози нове епохе

Уз све „минусе” који се могу укњижити у историји међусобних односа, сличност геополитичких пројеката два православна и словенска народа, наравно уз све дубоке духовне споне, толико је велика да Србија и Русија остају политички трајно упућене једна на другу и у овом новом веку. Да би та заједница наклоности, сарадње и интереса била што чвршћа и дуговечнија, обе земље би требало да уложе додатни напор и своја прегнућа прилагоде најефикаснијим методологијама XXI века

Може се констатовати, да двадесетих година прошлог века, номинално посматрано, престају да егзистирају државни српско-руски односи, јер нити је нова Краљевина СХС „прекопирана” Србија, нити је СССР „прерађена” царска Русија. И геополитички пројекти оба народа доживљавају модификације. Срби су наводно остварили свој геополитички план — излажење из свог уског шумадијског, односно „динарског језгра” на простране морске обале. Руски (совјетски) геополитички пројекат је у првој декади постојања нове власти заправо идеолошки — ширење комунизма по Европи и Азији, да би се тек са Стаљином на челу, тридесетих година, он почео враћати на традиционалне руске спољнополитичке основе.

Наравно, везе између два *народа* никада нису могле бити потпуно прекинуте. Хиљаде руских избеглица (политичка емиграција) нашло је своје уточиште у Краљевини СХС, а највећи део њих баш у Србији. С обзиром да је у светском рату изгинуло много ученог света међу Србима (поглавито студената, како са Београдског, тако и са страних универзитета), руски прогнаници, од којих су многи били врло школовани (професори, лекари, инжењери, архитекте, универзитетски радници), представљали су за ондашњу опустелу Србију интелектуално „суво злато”. Захваљујући њима (сматра се да је од

укупне руске емиграције, 75 одсто прогнаника имало више, или барем средње образовање), [17] Србија је могла релативно једноставно да преброди кадровски дефицит у годинама након Првог светског рата, и како-тако крене у процес опоравка и оживљавања разореног друштва. Ова чињеница још више добија на значају ако се зна да се у новој држави одмах поставило питање културног и цивилизацијског примата међу народима који су је сачињавали. Пошто су Хрватска и Словенија много мање страдале, и пошто су имале мање људске жртве, па стога и оне међу школованим светом, јасно је да би Србија без овог руског прилива [18]

тешко могла бити стожер и предводник у духовној сфери живота (наука, култура, идеологија, уметност) нове државе.

У исто време, под утицајем револуционарних збивања, за Русију се јављају симпатије из идеолошких разлога. Под утицајем пропаганде овдашње комунистичке партије, понајвише међу сиротињом, ствара се афирмативна представа Русије (СССР-а) као прве земље социјализма, земље радника и сељака, социјалне правде, једнакости и слободе. Дакле, имиџ „православне мајке Русије" замењен је сликом моћне „црвене државе", заштитнице целокупног међународног пролетаријата. Ипак, и поред тога што су руске избеглице лепо дочекане у Србији (Југославији) и што су се добро снашле лично и професионално, појављују се, понајвише међу београдском вишом класом (или буржоазијом), и прве перцепције Русије као „азијатске земље", у којој се не поштују фундаментална права, попут права приватне својине, или права на слободу уверења и вероисповести. Колективизација, идеолошки прогони, страдања сељака, цркве и интелектуалаца, остављају доста неповољан утисак о Русији на српску јавност (пре свега интелектуалну) која се окреће, у својим симпатијама и подражавалачким напорима, према „префињенијим" земљама попут, пре свега, Француске, затим Енглеске, или чак Чехословачке (словенска земља, а високо развијена, културна и просвећена).

Краљевина СХС, касније Југославија, приљежно је одрађивала улогу поузданог члана геополитичког кордона који је раздвајао Немачку и СССР. Наслоњена на Француску и Малу Антанту, Југославија је до средине тридесетих година прошлог века била истакнути бранилац Версајског поретка. Што се тиче СССР-а, била је последња држава у Европи која је са њим успоставила дипломатске односе, и то након почетка Другог светског рата, 1940. године. У ствари, анализирајући спољну политику бивше краљевине, и све њене понекад невероватне заокрете, може се уочити вапијући недостатак сигурног геополитичког ослонца, као што је некад за Србију била царска Русија. За период од неких двадесетак година, Краљевина СХС (Југославија) успела је да са, рецимо, Италијом, Бугарском и Мађарском пређе пут од отвореног непријатељства до присних, чак пактовских односа, са Чехословачком од одушевљења до равнодушности, са Француском од присности до обичног партнерства, са Немачком од равнодушности до тесне сарадње (при самом крају земље, првих година Другог

светског рата, Немачка је већ била повлашћен партнер, нешто попут монополисте на тржишту). Сва та лутања, недоследности и преокрети, били су последице не само једног изузетно неуравнотеженог периода у новијој историји света, већ и недостатка правог, истинског савезника и саговорника.

За владајуће кругове бивше краљевине, сазнање да и идеолошки непријатељ може бити користан геополитички партнер дошло је, и буквално и фигуративно, прекасно. Чињеница да су Југославија и СССР склопили споразум о пријатељству неколико сати уочи немачког напада 6. априла 1941. речито говори о томе.

КОМУНИЗАМ И АТЛАНТИЗАМ

Током Другог светског рата, српско-руски односи полако прелазе на идеолошке колосеке на којима ће од тада фигурирати везе између две комунистичке партије, два „радна народа", две социјалистичке државе и томе слично. Елан са којим је вршена својеврсна русификација домаће културе, уметности и науке (у периоду између 1945–1948. године) није био подстакнут фактом да је у питању братска, сродна, словенска, православна култура и цивилизација, већ чињеницом да је реч о првој земљи социјализма, да је руски језик — језик пролетаријата, а руска литература, по својој најдубљој суштини, марксистичка.

И сви каснији спорови и велике шизме, водиће се у истим партијским круговима, кроз исте идеолошке фразе и путем сличног категоријалног апарата. Иза спорења о томе ко је правовернији, ко боље примењује Марксово учење, у којој земљи има више социјализма, где се теорија доследније примењује, два деспота, један велики (Стаљин) и један мали (Тито), водиће већ много пута виђену борбу за моћ и утицај. Духовне елите и широке народне масе служиће искључиво као декор. Поред тога, није ни најмање случајно што се током спора око Резолуције Информбироа за дотични документ, а против Тита, понајвише изјашњавају особе из оних крајева који су традиционално русофилски настројени (погледали се евиденција „информбироваца", видеће се

упадљива присутност рецимо Црногораца /Срба из Црне Горе/, несразмерна њиховом укупном броју, а потом и Срба из других крајева Југославије).

Након раскида, 1948. године, Југославија полако улази у један други геостратешки оквир, изграђен на атлантистичким геополитичким премисама. Сада Срби, у оквиру велике заједничке државе Југославије, заједно са Хрватима и осталим народима, играју улогу обуздавања континенталног дива (СССР-а), спречавајући га да овлада ободним крајевима Европе. Другим речима, Срби су тада у позицији да први пут у својој новијој историји буду у улози оних који су њима самима деценијама загорчавали живот, запречавајући им природне тежње ка приобаљу.

Можда најбоља манифестација те нове улоге Југославије је стварање *Балканског пакта* 1954. године, између Југославије, Грчке и Турске. Овим уговором, Југославија, повезујући се са две чланице НАТО-а, постаје посредно и сама део истог савеза. Члан 2. тог уговора јасно прописао да ће стране уговорнице „сваку оружану агресију против једне или више од њих, на било ком делу њихове територије, сматрати као агресију против свих страна уговорница", па се још и додаје да ће оне „пружити помоћ, индивидуално и колективно, нападнутој страни или странама".
19

Ако се зна да су главни и скоро једини безбедносни изазови за све три земље долазили од других социјалистичких држава, које ће годину дана касније формирати и пакт, познат као Варшавски уговор, јасно је да се кроз овај споразум Југославија определила за посредовано, неформално и лабаво придруживање НАТО-у (без обзира што је у самом уговору избегла да преузме било какве утврђене обавезе према њему).

Било је то остваривање у пракси, на умањеном просторном обрасцу, Мекиндер-Спајкманове геополитичке концепције о запречавању стратешког напредовања силе *хартленда* помоћу војног и политичког организовања *римленд* територија. Западни геополитички пројекат остварио је комплетну територијалну увезаност северне обале Медитерана, од Португалије, преко Франкове Шпаније (формално ван пакта, али сушински у њему), затим преко Француске, Италије, Југославије (формално ван НАТО-а, али преко Балканског пакта њему придружена), до Грчке и Турске. Иако овај пакт није био дугог века, стране уговорнице су га пређутно ставиле
ad acta
након неколико година, он је недвосмислено демонстрирао спремност руководства ФНРЈ да, ако затреба, уклопи Југославију у атлантистички геополитички пројекат.

Након нормализације односа са СССР-ом, средином педесетих, Југославија је на позицији једнаке дистанце од оба супротстављена блока, нагињући с времена на време једној или другој страни, у зависности од околности које би тренутно владале. Ипак, у културном, научном и домену масовне забаве, Југославија, па стога и Срби као њен најбројнији народ, била је већ значајно прожета западњачким вредностима и обрасцима. На такву ситуацију су пресудно, између низа осталих, утицале две околности. Прво, масован одлазак на рад у иностранство, од шездесетих година па надаље (у Западну Европу, САД, Канаду и Аустралију), омогућио је пристојан живот српској сиротињи. Простота обичног народа брзо је била фасцинирана техничким, материјалним (али и манипулативним: филм, телевизија и остали видови масовне забаве) достигнућима Запада, па се под утицајем непосредних сведочанстава о „благодатима" које су тамо на располагању, већина јавности лако и хитро окренула ка њему као културном и цивилизацијском моделу. Друго, скоро сва висока хуманистичка интелигенција (пре свега универзитетски радници — професори и истраживачи) која се школовала у иностранству, чинила је то такође на Западу (у том смислу ваља погледати биографије истакнутих научника из друштвених наука: историчара, филозофа, социолога, политиколога и економиста). Њихов утицај на формирање јавних ставова Југословена (Срба) у односу према глобалним цивилизацијским и друштвеним моделима такође не би требало занемарити. Наравно, било би апсолутно погрешно када би се целокупан утицај са Запада, преко ових домаћих посредника, тумачио као негативан и деструктиван. Аналитички напор који овде улажемо усмерен је пре свега на то да опише и (колико то може) објасни механизам ондашњег слабљења српско-руске геополитичке солидарности и међусобне упућености.

ГЕОПОЛИТИЧКИ РЕГРЕС И ГУБЉЕЊЕ ДАВНО СТЕЧЕНИХ ПОЗИЦИЈА

У таквом стању дочекане су осамдесете године двадесетог века. „Црвена" идеологија је полако, али сигурно, губила на глобалном утицају, „официјелни социјализам" је све теже излазио на крај са супротстављеним друштвеним моделом „тржишне привреде и либералне демократије", па су промене до којих је дошло у Совјетском Савезу биле колико очекиване, толико и нужне. Међутим, „нови курс" М. Горбачова и осталог совјетског руководства почео је да се „самообликује", да задобија аутономну инерцију, и спонтани правац који се све теже могао контролисати и усмеравати. Резултати су познати. Отприлике сличним путем се кретала и бивша СФРЈ. Једина је разлика у томе

што су у југословенским темељима, још много раније, Уставом из 1974. године, постављене клице саморазлагања, док се у СССР-у процес дезинтеграције одвијао много убрзаније и спектакуларније.

Било како било, исходи су били слични. Чак и хронолошки, обе државе су, било фактички, било правно, нестале у истој години, 1991. У следећу годину, 1992, оба народа улазе са новим творевинама, Руском Федерацијом и Савезном Републиком Југославијом, која ће званично бити обзнањена у априлу те године. Осим губитка ранијих државних формација, оба народа и државе, зовимо их сада једноставно Србија и Русија, суочавају се са сличним проблемима: статус и положај сународника на територијама које су остале изван матичних држава, растућа и незадржива србофобија и русофобија, ратови (мали и велики, ограничени, грађански, верски) и притисак Запада кроз институције типа НАТО-а и ЕУ.

Геополитички гледано, и српски и руски пројекат доживљавају драматична искушења и губитке. Срби, одвајањем Хрватске, губе широк приступ ка Јадрану и остају упућени на узан и (како ће се касније испоставити) политички непоуздан црногорски део обале. После скоро два века борбе за слободу и интеграцију словенских народа на Балкану, Срби још једном остају потиснути у своје „динарско-панонско" језгро, одбачени од реалног партиципирања на приобаљу полуострва. Што се Русије тиче, цепање СССР-а, у геостратешком погледу, имало је за њу још фаталније последице. На свим поморским правцима (изузев далекоисточног и поларног), Русија је доживела сужавање свог приступа обали, и драматичну ревизију њеног геополитичког положаја као поморске силе. Тако, под притиском хладноратовског супарника, „Прибалтик се претвара у сферу утицаја Америке и НАТО-а, с перспективом његовог увлачења у њихову војно-политичку орбиту", док се у ареалу Црног мора, „силовито руши историјска улога Русије као црноморске државе, а заједно с њом и равнотежа снага у том басену, што прети враћањем Источног питања из прошлог века".[20]

Дакле, код оба народа и државе био је очевидан, а то је и данас, геополитички регрес и губљење давно стечених позиција у сопственим регионима. Ратови на пост-југословенском и пост-совјетском простору управо су били вођени и зарад тог циља — комплетног ревидирања геополитичког утицаја „велике" Русије, и „мале Русије", тј. Србије.

Осим ових губитака, деведесете године прошлог века обележавају и периодичне манифестације српско-руског неразумевања и изневерених очекивања. Већ исте 1992. године, српске наде у Русију бивају снажно пољуљане — 30. маја, Савет безбедности

ОУН усваја резолуцију о оштрим санкцијама против СРЈ, а да Русија, при том, не улаже вето. Како се развијао рат у Босни и Херцеговини, и како су се појављивале иницијативе за мирно окончање овог сукоба, Русија се појављивала у различитим улогама. Некад као посредник између Срба и Запада, некад као „српски заступник", а поприлично често и као кооперативни члан западних планова и акција. Када је 1999. године започета агресија НАТО-а на СРЈ, официјелна Русија се ограничила на вербалну осуду, док су, с друге стране, руски добровољци похитали Србији у помоћ (међу њима је било искусних и прекаљених бораца из Чеченије и са других ратишта).

Иако су међу Србима многи били склони да окривљују тадашњу руску политичку елиту, на челу са Б. Јељцином, за такву пасивност (што је свакако тачно), ваља нагласити да је томе био узрок још један фактор, или, боље речено, ситуација. Наиме, у историји XIX и XX века, све до краја Другог светског рата, на европском континенту је одувек владало међусобно супарништво великих западних сила, попут Пруске (Немачке), Француске, Велике Британије и Аустро-Угарске. У таквим односима снага, када је моћ западне Европе била раздељена, а не интегрисана, Русија је могла лакше да остварује сопствене геополитичке пројекте, и да истовремено помаже српске. Деведесетих година XX века, Русија се суочила са скоро уникалном геополитичком констелацијом — западна Европа је била интегрисана, снажно залеђе су представљале и Сједињене Државе, једном речју, Запад је био снажан, самопоуздан, и што је најважније, *здружен*. Више се није могла спроводити руска спољна политика на рачун међусобног супарништва, рецимо, Француске и Немачке (напоменимо да се царска Русија сусрела са сличном ситуацијом током такозваног Кримског рата, 1853-1856, када су иза Османске царевине стале Британија, Француска, Сардинија (Пијемонт), а Аустрија била спремна да се придружи коалицији. Наравно, против такве агломерације није се могло ништа добити сем часног пораза). Ефекте које европска повезаност производи на руске националне интересе је својевремено добро уочио и познати руски филозоф историје Николај Данилевски. Анализирајући односе Европе и Русије, он запажа да када је „Европа изнутра осигурана", њено „природно непријатељство према Русији, несуздржавано унутрашњим бојазнима, манифестоваће се на целом простору". Другим речима, када постоји подељена Европа, сваки њен део се труди да стекне наклоност Русије ради стицања преваге у односу на свог такмаца. Али, када такве супротстављености нема, Европа се „спаја у једну целину која је јавно или тајно непријатељска према Русији".
[21]

ПЛИТКИ ТРИЈУМФАЛИЗАМ ПРОЗАПАДЊАКА

Иако деведесетих година прошлог века ЕУ није отворено манифестовала свој антагонизам према Русији, њени потези су били тада, а и данас су, јасно усмерени ка блокирању било каквих руских спољнополитичких акција које би подразумевале враћање у њену утицаја бивших совјетских република. Стога, ни српски национални интереси нису могли проћи боље, чак и да је на власти било неко друго руско руководство. Поред тога, привредна слабост, и идејна и духовна дезоријентисаност, у Русији су били таквих размера да су те објективне околности већ у самом старту онемогућавале неки амбициознији геостратешки пројекат.

Власт у Србији, током тих изазовних година ратова и санкција, имала је у Русији саговорника који ју је барем највише схватао, односно најмање је на њу вршио притисак. С друге стране, српска прозападна опозиција се безуспешно, и рекли бисмо трагикомично, позивала на историјске савезнике и пријатеље, Француску и Велику Британију (sic!).[22]

На прагу новог миленијума, два народа и државе улазе у сасвим различите геополитичке и историјске фазе. Након „револуције" из 2000. године, политичка врхушка Србије јасно и гласно је саопштила да су међу најзначајнијим националним приоритетима „евроатлантске интеграције". Постављена је врло тенденциозна дилема „Европа или Азија" (при чему је, наравно, Азија синоним за заосталост, сиромаштво и непросвећеност). На конкретном политичком плану, та иста прозападна управљачка структура није малим прстом мрднула да би спречила даљу ерозију државно-правног статуса Републике Српске, у чије су темеље уграђене хиљаде живота српских бораца и цивила. Са нечувеном опуштеношћу отпратила је Црну Гору у независност, што не би била трагедија да новостечена самосталност Црногораца нема за Србе и Србију изразито негативан геополитички предзнак и карактер. Врло мало, или скоро ништа, није урађено да би се појачало српско присуство на Косову и Метохији.

Што је најзанимљивије, код широких народних маса оваква редукција српског етничког, културног, коначно и државног простора, и даље не изазива, у тако тешким околностима, очекивану (негативну, одбијајућу или бунтовну) реакцију. Прозападне снаге настављају да освајају довољно гласова да могу формирати извршну власт.

У односу према Русији која, насупрот Србији, доживљава, без обзира на (још увек) скромне размере, геополитичку консолидацију, 2004. године у српској политици долази до (не)мале промене. У првом периоду власти ДОС-а, 2000-2004. године, док је спољна

политика била у потпуности окренута ка Западу, постојање све снажније Русије није се скоро ни примећивало, а бенефиције од врло повољног трговинског уговора са њом врло слабо су коришћене. Како је постајало све очигледније да Запад неће прекинути свој вишедимензионалан (економски, политички, медијски) притисак на Србе, од 2004. године став према Русији је све позитивнији, а с временом та позиција ће бити све јача. Ипак, фундаментално гледано, оријентација владајућих елита Србије, у цивилизацијском смислу, остаје непромењена.

Данас, у Србији, позиције Русије, без обзира на тренутну подударност ставова о статусу КиМ, чини се да никада нису биле слабије. Рецимо, није баш реткост да се у новинама може прочитати вест како родитељи ђака неке основне или средње школе организовано протестују против тога да им деца уче руски језик (сем обавезног енглеског, као алтернативе се траже француски или немачки). Без обзира на већ споменути трговачки споразум две земље, међусобна размена је далеко од стварних потенцијала њихових привреда. У Србији, у приватизацији предузећа, руске фирме учествују минимално. У војсци, на високе положаје оперативног и стратегијског нивоа, промовишу се официри који су прозападно оријентисани (они други су у међувремену пензионисани). Штампа, која се финансира из ко зна којих извора (страних, домаћих, владиних и невладиних), често је саркастична када су у питању руска спољна политика или достигнућа везана за руске унутрашње прилике. Чак и међу широким масама влада доста укорењено уверење да је „пут у Европу" једина реална политика за Србију, чак и ако правни аранжмани о Косову буду по српску страну неповољни. У Србији, за разлику од ранијих времена, нема јасно профилисане русофилске партије (једна која се тако понекад изјашњава заснива то на врло прагматичним разлозима: ми њима индустријске производе, они нама сировине!).

Схватање да је Русија културно, политички и економски најважнији (потенцијални) српски партнер, присутно је у маси распршених појединаца, ретких невладиних организација и можда у делу СПЦ.[23] Па ипак, у поређењу са другим балканским или словенским државама (изузев Белорусије, која је случај за себе), Србија је и даље, можда парадоксално изгледа, понајвише русофилска земља.

ВАЗАЛСТВО ИСПЛАТИВО САМО НАКРАТКО

С друге стране, чини се да је и у руској јавности ослабио интерес за српско питање. Мандате председника В. Путина обележило је, на спољнополитичком плану, и руско глобално повлачење, па су затворене базе на Куби и у Вијетнаму, док је руски мировни контигент повучен са Косова и Метохије. У новој безбедносној стратегији, интерес за држање руских трупа ван граница отаџбине ограничен је искључиво на пост-совјетска пространства. Овакав геостратешки редукционизам може се донекле разумети. Јасно је да било каква помоћ Србији (политичка, дипломатска, или чак и војна) подразумева геополитичку консолидацију на територијама бивших совјетских република. Другим речима, да би се допрло до Србије, морају се претходно утврдити сфере утицаја у Јерменији, на Кавказу, у Украјини и Молдавији. Колико је то компликован и дуготрајан процес није потребно детаљније образлагати.

Уз све „минусе" који се могу придодати међусобним односима, сличност геополитичких пројеката два народа, уз, наравно, све духовне споне, толико је велика да Србија и Русија остају политички трајно упућене једна на другу и у овом новом веку.[24] Да би та заједница наклоности, сарадње и интереса била што чвршћа и дуговечнија, обе земље би морало да уложе додатни напор и своја прегнућа (краткорочно и на средњи рок) усмере у следећим правцима:

• Русија би требало да до краја инсистира на свом садашњем принципијелном ставу о статусу КиМ;

• У Србији се морају „шире отворити врата" за улагања руског капитала, посебно у оним секторима за које је Русија већ показала свој нарочит интерес: енергетика, транспортна мрежа, дистрибутивна мрежа и комуникације;

• Заједничким напорима обе земље, требало би Црну Гору „отргнути" из западног геополитичког пројекта, с обзиром на то да је преко ње једино доступан морски „контакт" Србије и Русије.

• Русија би се морала у далеко већој мери, на пољима културе, науке, уметности, спорта и масовне забаве, представити српској публици. На тај начин, она би побољшала и увећала своју, тај концепт је већ спомињан у овом прилогу, *меку моћ* (*soft power*). Да би привукла не само Србе, већ било кога у своју цивилизацијску и геополитичку орбиту, она

мора бити далеко издашнија при финансирању изучавања руског језика, културе, а посебно друштвених наука на руским универзитетима.

Дакле, ове мере, у „пакету" са мноштвом других, и уз другачије међународне околности, које подразумевају слабљење политичке кохезије Запада (САД и ЕУ), могле би бити плодоносне за руске и српске геополитичке пројекте. Оба ова пројекта могу се сажети у два једноставна циља: очување својих традиционалних, географских, етничких и духовних језгара, и задобијање приступа ободима региона, који омогућавају несметан излаз на море, и слободну комуникацију са остатком света. Чак и тако једноставни, и по својој природи бенигни, српски и руски геополитички пројекти сигурно ће се суочавати у будућности са многобројним изазовима, препрекама и тешкоћама. Али, зар нас нису стално кроз историју пратиле невоље и искушења? Једина изводива алтернатива овим пројектима било би одустајање од њих. Ако неко мисли да би тада силници овог света попустили свој притисак, и пружили нам тако потребан спокој, вара се. Уосталом, историја средњег века убедљиво је показала да је вазалство било исплативо само на кратак рок. За мало дужи период привидне слободе, неки српски и руски великаши окитили су се заувек венцем понизности, презрености и кратковидости. На садашњим генерацијама је још лакши избор. Оно што наши преци можда нису знали, или нису могли да схвате, ми знамо јако добро.

Резиме: У тексту је дат сажет историјско-геополитички приказ српско-руских односа у периоду од две стотине година. Посебно је истакнут допринос Русије приликом стицања независности Србије, као и у неколико других, доцнијих ситуација, када без руске подршке српски национални интереси не би могли бити реализовани. Такође је пружен и општи геополитички оквир ових односа, са посебним акцентом на руски (а и српски) напор да се стекне слободан приступ приобаљу региона у којима две нације живе. На крају текста су понуђене опције дејствовања ради јачања партнерства и међусобних веза. **<**

Кључне речи: Србија, Русија, Европа, геополитика, геополитички пројекат, хартленд.

(Аутор је стални сарадник „НАЦИЈЕ”. Текст је ауторизовано саопштење са стручног скупа о руско-српским односима, у оквиру „Дана Русије на Универзитету у Београду”, Београд, 23–25. априла 2007. Опрема: НАЦИЈА ПРЕС)

НАПОМЕНЕ

[1] Alfred T. Mahan, *The Problem of Asia and its Effect upon International policies*, Little, Brown and Company, Boston, 1900, p. 21.

[2] Ibidem, p. 25.

[3] Ibidem, p. 72.

[4] Halford J. Mackinder, „The Geographical Pivot of History”, in: *(Additional Papers), Democratic Ideals and Reality* , Halford J. Mackinder, National Defense University Press, Washington, D.C., 1996, p. 188.

[5] Ibidem, p. 191.

[6] Ibidem, p. 106.

[7] Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace,* Harcourt, Brace, New York, 1944, p. 43.

[8] Др Илија Пржић, *Спољашња политика Србије*, Политика (репринт издања из 1939), Београд, 1991, стр. 22.

[9] Ibidem, стр. 23.

[10] Ibidem, стр. 41.

[11] Станоје Станојевић, *Историја српског народа*, Лута, Mono & Manana Press, Жарко Албуљ, (репринт издања из 1926) Београд, 1993, стр. 347.

[12] Илија Гарашанин*, Начертаније*, из књиге Српски национални програм (ур.) Никола Б. Поповић, ДМП, Београд, 2000, стр. 29.

[13] Касније је историјска наука открила да иза овог Гарашаниновог документа стоје схватања Франтишека Заха.

[14] Др Илија Пржић, *Спољашња политика Србије*, op. cit., стр. 103.

[15] В. П. Потемкин (ур.), *Историја дипломатије*, књ. II, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 48.

[16] Ibidem, стр. 207.

[17] Миодраг Сибиновић, „Руска емиграција у српској култури XX века (значај, оквири и перспективе проучавања)”, зборник радова *Руска емиграција у српској култури XX века* , Филолошки факултет у Београду, Катедра за славистику и Центар за научни рад, Београд, 1994, стр. 6.

[18] Илустративни су подаци за Београдски универзитет. Рецимо у школској 1922/23 години, број руских наставника на Филозофском факултету, у процентима, износио је 14,2 одсто, на Правном 21,7 одсто, на Техничком 30,9 одсто, на Пољопривредном 37,5 одсто, и на Богословском - 25 одсто. Миодраг Сибиновић, „Руска емиграција у српској култури XX века (значај, оквири и перспективе проучавања)”, op. cit., стр. 7. Исти аутор наводи да је у периоду између два светска рата, у бившој краљевини било регистровано чак осамдесет и пет руских стручних, научних, културних, уметничких и других удружења.

[19] Момир Стојковић (ур.), *Балкански уговорни односи 1876-1996*, књ. III, ЈП Службени лист СРЈ, СЈУ РТЈ „Међународна политика”, Београд, 1999, стр. 259.

[20] Наталия Нарочницкая, „Политика России на пороге третьего тысяелетия”, *Внешняя политика и безопасность современной России 1991-2002*
,
књ. 1, РОССПЭН, Москва, 2002, стр. 417.

[21] Николај Ј. Данилевски, *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ и Досије, Београд, 1994, стр. 345-346.

[22] Видели смо да је Британија скоро цео XIX век деловала управо насупрот српским националним интересима. Како нас је иста Велика Британија, преко својих служби и домаћих марионета, увукла у Други светски рат, чији је крај дочекало око милион Срба мање, посебна је прича.

[23] За СПЦ се аутор ограђује у смислу да износи тек једну претпоставку, без неких чвршћих сазнања.

[24] Професор на Географском факултету у Београду, Миломир Степић, јасно је уочио да се у западним стратешким пројекцијама, геополитичке позиције Срба и Руса посматрају кроз аналогију. Тако, он наводи да ова аналогија има више „упоришних репера — словенство, православље, територијално пространство, централни положај, континенталност, тежња изласку на море, експанзивно исламско-католичко окружење, идеолошко-политичко наслеђе, велики део националног корпуса необухваћен границама сопствене државе...” На тај начин, квалитет и квантитет руског хартленда приписују се и српском (секундарном) хартленду на Балкану. Степић констатује да „ако је ’велики’ heartland база светске континенталне моћи, са још више аргумената се то може тврдити за ’мали’ heartland и српске земље у политичко-географским размерама балканског ’потконтинента’”. Видети: Миломир Степић *, У вртлогу балканизације: Политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља* , ЈП Службени лист СРЈ и Институт за геополитичке студије, Београд, 2001, стр. 103.